

**РЕАЛЬНІ УЧИЛИЩА – НОВИЙ ТИП НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ДРУГІЙ
ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

У статті автор висвітлює процес становлення реальних училищ в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Проаналізовано особливості виникнення та розвитку реальних училищ, які були однією із складових у загальній системі середньої освіти цього періоду. Розглянуто систему законів, які впливали на розвиток реальних училищ.

Основним принципом успішного становлення освіти в Україні на сучасному етапі, коли розробляються нові підходи до життя, є принцип тісного взаємозв'язку знань і умінь минулого та прагнень і навичок сьогодення. Сучасна освіта потребує дослідження практичного досвіду попередніх поколінь.

В останні роки з'явилося чимало наукових розвідок, присвячених дослідженню історії середніх навчальних закладів ХІХ – ХХ ст. Серед них чільне місце посідають роботи О.І. Бабіної, В.В. Боброва, О.А. Гриви, Н.М. Коляди, І.С. Курляк, Л.В. Лопухівської та ін. Разом з тим, всебічний огляд проблеми дає підстави стверджувати про відсутність комплексного дослідження цього питання. Отже, метою статті є розкриття особливостей виникнення та розвитку реальних училищ, які були однією із складових у загальній системі середньої освіти цього періоду.

Проблема виокремлення кращого досвіду існувала в різні часи становлення освіти. Зверталися до неї і у другій половині ХІХ ст., у період, коли феодальна монархія перетворювалася в буржуазну, коли відбувалися зміни всього устрою Російської імперії, до складу якої входила Україна. Зміни відбувалися не лише в економічній та політичній сферах країни, а й у освітянській галузі.

Реформи проходили одна за другою, вносячи певні зміни у шкільне життя, ставлячи нові завдання, змінюючи підходи до освіти. Існування ліцеїв, чоловічих та жіночих гімназій, торгівельних шкіл, комерційних училищ та ін. свідчили про різноманітність форм середніх навчальних закладів у Російській державі ХІХ ст. Проте потрібно зауважити, що середня освіта у царській Росії у ХІХ ст. мала західноєвропейське підґрунтя, що базувалося на вивченні античної літератури та грецької і латинської мов, які були основою класичної освіти. Зміни у різних сферах життя країни вимагали нових необхідних знань. Виникла потреба у новому типі навчального закладу. Таким закладом стало реальне училище.

Знання, які учні отримували в реальному училищі можна було в подальшому використовувати, як основу для навчання у вищих навчальних закладах, вони допомагали розуміти події, які відбуваються у суспільстві, пояснювати явища природи, володіти рідною мовою. Саме тому першочергове значення надавалося вивченню таких предметів, як математика, географія, історія, природничі науки та іноземні мови [1: 292]. Реальне училище – це середній навчальний заклад, у навчальному плані якого більшу увагу приділяли вивченню предметів природничо-математичного циклу, а також іноземним мовам, таким як англійська, німецька, французька, італійська [2: 165, 3: 283]. Реальні училища створювалися як середні школи з 6 – 7-річним терміном навчання, у старших класах яких освіта здійснювалася за професійним нахилом. 5 і 6 класи поділялися на два відділення: основне і комерційне; 7 клас (додатковий) – на хіміко-технічне та механіко-технічне відділення.

Визначаючи місце реального училища у низці навчальних закладів царської Росії, слід зазначити, що воно було розраховане на середні верстви міського населення і готувало необхідні кадри для промисловості.

За свою історію реальні училища називалися по-різному. Перші приватні реальні училища у Російській імперії почали з'являтися у 20 – 30-х роках ХІХ ст.

У 1858 році М.І. Пирогов, попечитель Київського навчального округу, запропонував ввести у дію в усій Російській імперії нову систему освіти, згідно якої мали бути відкриті:

- реальні (4 класи) і класичні (4 класи) прогімназії. При цьому класична прогімназія розглядалась як вищий тип навчального закладу у порівнянні з реальною;
- реальні гімназії (їхнє створення визначалось місцевими потребами). Учні по закінченню реальної гімназії могли вступати у вищі технічні навчальні заклади.

Оскільки ідея М.І. Пирогова не була втілена, а розвиток промисловості, торгівлі та науки вимагав реформування загальної середньої освіти [4: 12], то у 1864 році згідно зі Статутом гімназій та прогімназій вводиться реальна освіта. У цей період разом з класичними гімназіями було відкрито реальні гімназії, у яких посилено викладання предметів фізико-математичного циклу.

Згідно Статуту ці два види гімназій вважалися загальними навчальними закладами, метою яких було давати загальну освіту і готувати учнів до вищих навчальних закладів. Однак, параграф 122 Статуту, у якому було зазначено, що свідоцтво про закінчення реальних гімназій не давало права на вступ до університетів [5: 5, 14], стримував широке розповсюдження реальних гімназій. За даними М.А. Константинова у 60-ті роки ХІХ ст. класичні гімназії становили 73.8 % всіх навчальних закладів, реальні – 26.2 % [6: 12].

У цей період Міністерство народної освіти надавало переваги класичній освіті. З призначенням графа Д.О. Толстого у 1866 році на посаду міністра народної освіти Статут 1864 року зазнав змін. Однак, Департамент законів Державної ради доводив доцільність реальної освіти. У одній з його постанов зазначалося, що відкриття

реальних училищ становить гостру потребу (особливо в промислових і торгівельних центрах). Вони надають можливість готувати дітей до вступу у вищі спеціальні навчальні заклади та на практичне поприще заводської промисловості [5: 16]. 30 червня 1971 року було прийнято новий "Статут гімназій і прогімназій". Цей Статут не взяв до уваги проект 1864 року, що стосувався реальних училищ. Лише 15 травня 1872 року було затверджено "Статут реальних училищ". Згідно Статуту учні повинні були отримувати знання, які можна пристосувати до практичних потреб у житті. Однак реальні училища не виправдали прагнення щодо підготовки необхідних технічних кадрів для промисловості [5: 20]. У зв'язку з цим у 1888 році були затверджені зміни до Статуту 1872 року: реальні училища діяли як середні загальноосвітні школи, які зберігали шість основних класів, на відміну від пропозиції міністра освіти І.Д. Делянова встановити п'ятирічне навчання.

90-і роки XIX ст. характеризуються розвитком реальних училищ, який був спричинений відкриттям більшої кількості вищих технічних закладів.

У 1905 року Міністерство народної освіти ввело новий навчальний план для реальних училищ, згідно з яким вводилися нові предмети та збільшувалася кількість годин на викладання вже існуючих. Крім того, випускникам реальних училищ було дозволено вступати до університетів за умови знання латинської мови.

М.А. Константинов у праці "Очерки по истории средней школы" зазначив, що у 1911-1912 роках рівень знань у реальних училищах був значно вищим, ніж у інших середніх навчальних закладах [5: 146]. Цьому сприяли вимоги, які ставились перед учителями:

- учитель повинен викладати предмет напам'ять, користуючись лише окремими записами, які дозволяли чітко дотримуватись порядку викладення теми;
- мова учителя повинна бути правильною, терміни доступними;
- за потреби педагог повинен використовувати наочність;
- учитель повинен ставити питання на уроці, щоб зрозуміти наскільки учні засвоїли матеріал;
- необхідною вимогою було застосування повторення вивченого матеріалу з метою його закріплення;
- важливим було виконання домашніх завдань, які включали письмові роботи (виконання вправ, написання творів, розв'язування завдань з математики), вивчення нового матеріалу та повторення вивченого раніше. Важливим фактом при виконанні домашніх робіт було те, що обсяг їх повин бути невеликим, доступним для учня [6].

Отже, зробивши короткий аналіз, можна стверджувати, що реальне училище було новим типом навчального закладу у другій половині XIX – на початку XX ст. Підтвердженням цього є навчальні програми, в основі яких були дисципліни природничо-математичного циклу та іноземні мови – предмети, що відповідали змінам суспільного життя країни.

Звичайно, розглянута нами тема не охоплює весь спектр питання. Подальшого вивчення потребують методи і форми навчально-виховної роботи у реальних училищах в Україні щодо застосування позитивного досвіду минулого у сучасних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Народная энциклопедия научных и прикладных знаний. – Том X. Народное образование в России. – М., 1910. – 352 с.
2. Большая Советская энциклопедия / Под редакцией Б.А. Введенского – М.: Государственное научное изд-во "Большая советская энциклопедия", 1955. – Т. 36 – 670 с.
3. Український педагогічний словник / За ред. С.У. Гончаренко – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Заклади освіти Київщини: минуле та сучасне / За ред. І.Л. Лікарчука. – К., 2002. – 528 с.
5. Константинов Н.А. Очерки по истории средней школы. Гимназии и реальные училища с конца XIX в. до февральской революции 1917 г. – 2-е изд., исп. и доп. – М., 1956. – 198 с.
6. Шрадер Вильгельм. Гимназии и реальные училища. Воспитание и обучение. Перевод с 4 изд. 1884. Журнал "Гимназия". – Ревель, 1890. – 468 с.

Матеріал надійшов до редакції 08.10.2007 р.

Бондаренко. Г.В. Реальные училища – новый тип учебных заведений во второй половине XIX – начале XX века.

В статье автор освещает процесс становления реальных училищ в Украине во второй половине XIX – начале XX в. Проанализированы особенности возникновения и развития реальных училищ, которые являлись одной из составляющих системы среднего образования этого периода.

Рассмотрена система законов, которые влияли на развитие реальных училищ.

Bondarenko G.V. Vocational Schools – a New Type of Educational Establishments in the 2nd half of the 19th – the beginning of the 20th century.

In the article is devoted to the vocational schools development process in Ukraine in the 2nd half of the 19th – beginning of the 20th century. The peculiarities of the vocational schools (that were a component of the general education system of that period) origin and development are analysed. The article enlightens the system of laws which influenced the development of vocational schools.